

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 5, NUMBER 2, 2016

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 5, No. 2, 2016

SZÉKELY, G.: On the European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association. *Annales Scientia Politica*, Vol. 5, No. 2 (2016), pp. 15 – 29.

Abstract:

This summary study presents main sources, key objectives, theoretical and methodological framework, short analysis of four fundamental options of EU impact on border conflicts and the main recommendations and conclusions of the international research project named "The European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association (EUBorderConf)". This project was primarily focused on research of EU impact and role in particular political dimensions and problems connected to border conflict issues. The international research team under the supervision of project coordinators from the University of Birmingham was dealing with the question of role which a process of EU integration and association can play in a specific border conflict case. The project research team has elaborated a model of four various pathways by which the EU can have a direct or indirect impact on a concrete conflict case including a model of four conflict stages. This model is also largely based on process of conditionality and socialization. According to project authors the EU can have a positive or negative impact on a conflict according to suitability of chosen pathway. A model of conflict stages can serve for determination of negative or positive impact of EU.

Keywords:

Compulsory impact, Connective impact, Constructive impact, Enabling impact, Pathways, Project „EUBorderConf“, Securitization.

Štúdiá je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy KEGA 054PU-4/2016 „Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách“.

GABRIEL SZÉKELY

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: gabriel.szekely@smail.unipo.sk

O EURÓPSKEJ ÚNII A KONFLIKTOCH HRANÍC: VPLYV INTEGRÁCIE A ASOCIÁCIE

GABRIEL SZÉKELY

Institute of Political Sciences
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
Email: gabriel.szekely@smail.unipo.sk

Abstract:

This summary study presents main sources, key objectives, theoretical and methodological framework, short analysis of four fundamental options of EU impact on border conflicts and the main recommendations and conclusions of the international research project named "The European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association (EUBorderConf)". This project was primarily focused on research of EU impact and role in particular political dimensions and problems connected to border conflict issues. The international research team under the supervision of project coordinators from the University of Birmingham was dealing with the question of role which a process of EU integration and association can play in a specific border conflict case. The project research team has elaborated a model of four various pathways by which the EU can have a direct or indirect impact on a concrete conflict case including a model of four conflict stages. This model is also largely based on process of conditionality and socialization. According to project authors the EU can have a positive or negative impact on a conflict according to suitability of chosen pathway. A model of conflict stages can serve for determination of negative or positive impact of EU.

Keywords:

Compulsory impact, Connective impact, Constructive impact, Enabling impact, Pathways, Project „EUBorderConf“, Securitization

Úvod

Konfliktné situácie a spory rôznej formy, rozmeru a intenzity sú v dejinách ľudstva prítomné odjakživa. V nejednom prípade nadobudli charakter ozbrojených konfliktov a mali zásadný vplyv na vznik alebo zánik národov, kultúr, civilizácií či štátov. Konflikty na rôznych úrovniach (napr. medzi štátmi, komunitami v štátoch) boli významným faktorom, ktorý zásadným spôsobom vplýval na ďalší (pozitívny alebo negatívny) vývoj ľudských spoločností. Jedným z dôsledkov otvorených konfliktov medzi štátmi boli (a aj naďalej ostávajú) zmeny územno-správneho usporiadania národných štátov, prekresľovanie ich hraníc ako aj materiálne straty vrátane strát na ľudských životoch. V dejinách medzinárodnej politiky – obzvlášť v 20. storočí – existuje aj viacero príkladov takých konfliktov, v ktorých nešlo výlučne o mocenský zápas dvoch a viacerých strán, nakoľko ich podstatu je potrebné vnímať v širšej perspektíve. V tomto zmysle platí téza,

že „každá vojna je konfliktom, nie každý konflikt je však vojnou“ (Krejčí, 2014, s. 151).

Problematika konfliktov v medzinárodnej politike je vo všeobecnosti dôležitá nielen z pohľadu vedeckého skúmania, ale aj s ohľadom na jej permanentnú aktuálnosť. Súčasný globalizovaný svet prináša nové formy konfliktov, ktoré majú odlišnú dynamiku a charakter, a v nejednom prípade reprezentujú procesy charakteristické svojou ambivalenciou či antagonizmom. Tieto nové formy konfliktov súčasne predstavujú aj nové výzvy pre vedecký výskum, ktorý – ako preukazuje aj táto súhrnná štúdia – nemôže ďalej zotrvať v „zabehnutých“ metodologických prístupoch a musí do istej miery „vykročiť“ z rámca doteraz platných teoretických prístupov spoločensko-vedných disciplín (sociológie, politológie, medzinárodného práva, histórie a ďalších). Zároveň, v dôsledku veľmi širokého rozsahu predmetnej problematiky nemôže byť vo vedeckom výskume konfliktov prostredníctvom konkrétnych výskumných projektov „zanedbaný“ komplexnejší interdisciplinárny prístup.

Uvedený výsledok je rovnako platný aj pri skúmaní špecifického typu konfliktov, ktorý je v politológii a medzinárodnej politike známy ako konflikt o hranice, resp. konflikt na hranici (*border conflict*). Kontinentálna Eurázia je v tomto smere príkladom bohatých skúseností s uvedeným typom konfliktov, ktoré sa v histórii prejavovali neraz v otvorenom – ozbrojenom, vojnovom – konflikte a aj samotný povojnový projekt Európskej Únie (EÚ) je jedným z príkladov toho, že sa téma hraníc, konfliktu záujmov (predovšetkým národných) a mocenského súperenia z medzinárodnej politiky nevytráca ani dnes. V súčasnom odbornom, ale aj politickom a mainstreamovom diskurze v európskom priestore nanovo, a ešte s väčšou intenzitou, rezonuje otázka migrácie a imigrácie, téma utečeneckej krízy, čo v konečnom dôsledku „nahráva“ euroskeptickým náladám v spoločnostiach. Opätovne v spoločenskom diskurze zarezonovali témy o potenciálnom rozpade projektu EÚ, zlyhávaní dodržiavania Schengenskej dohody, volania o návrate k silnému národnému štátu, argumenty za a proti stavbe umelých oplotení na vonkajších hraniciach štátov EÚ, demokratickom deficite inštitúcií EÚ, deportáciách utečencov mimo priestoru EÚ a pod. V konečnom dôsledku tento nerelatizovateľný chaos prispieva ako k ná-

rastu negatívnych foriem nesúhlasných prejavov v spoločnosti, tak aj k riziku eskalácie napätia v hraničných oblastiach, kde už takpovediac „do hry vstupuje“ okrem problematiky suverenity národného štátu aj otázka národných záujmov, ktoré sú neraz kontradiktórické záujmom regionálnych, transnárodných politických štruktúr a inštitúcií (napr. EÚ). Na druhej strane, nie je to iba priestor Európy, v ktorom sa (aj dnes) kumuluje medzinárodné napätie s potenciálnym rizikom jeho eskalácie do otvoreného, nielen medzištátneho ale celosvetového konfliktu.¹

Projekt *EUBorderConf* – základné východiská

Medzi jeden z kľúčových vedeckých projektov zameraných na problematiku vplyvu EÚ v riešení hraničných konfliktov možno zaradiť medzinárodný projekt s názvom *EUBorderConf*,² ktorý bol realizovaný v rokoch 2003 – 2006 pod vedením expertného tímu výskumníkov Univerzity v Birminghame v spolupráci s ďalšími projektovými partnermi. Predmetný projekt analyzoval dopady dvoch základných nástrojov (foriem) rozširovania priestoru, poli-

¹ Nepochybne najlepším príkladom tohto stavu je otázka nešťastného až arbitrážneho „riešenia“ konfliktu na Kórejskom polostrove v roku 1945, kedy došlo zo strany USA k jeho rozdeleniu na severnú a južnú časť na 38. rovnobežke. Až do súčasnosti je demilitarizované pásmo na spoločnej hranici miestom tlejúceho „znovuotvorenia“ konfliktu, ktorý de facto stále trvá. Na tento fakt permanentne poukazujú viacerí autori, z aktuálnych prác možno spomenúť napríklad *Není co závidět* od B. Demickovej (2014) alebo *Vázni geografie (Prisoners of Geography)* od T. Marshalla (2015, s. 198 – 199).

² Oficiálny názov projektu je: „Európska Únia a konflikty hraníc: Vplyv integrácie a asociácie“ (*The European Union and Border Conflicts: The Impact of Integration and Association*). Projektové číslo: SERD-2002-00144. Projekt bol realizovaný v období od 1. 1. 2003 do 31. 12. 2005. Finálny report projektu bol oficiálne zverejnený dňa 31. 1. 2006 a jeho finálna verzia bola zverejnená dňa 1. 9. 2006. Projektovým koordinátorom bol tím výskumníkov z Univerzity v Birminghame (T. Diez, M. Pace, B. Rumelili, J. Viktorova). Projektovými partnermi boli výskumníci z ďalších univerzít rôznych krajín (Dánsko, Nemecko, Severné Írsko, Izrael, Turecko). Projekt bol zároveň realizovaný v spolupráci s Európskou komisiou v Bruseli vrátane dodatočnej finančnej podpory Britskej Akadémie v rámci Medzinárodnej sieťovej grantovej schémy.

tického a ekonomického vplyvu a mocenských väzieb EÚ – integrácie a asociácie – na zmenu hraničných konfliktov.³

Základné východisko k realizácii projektu spočíva v skutočnosti reflektovania procesu rozširovania priestoru EÚ, ktorý prispieva k nárastu počtu konfliktov na hraniciach ako v rámci územia samotnej EÚ, tak aj mimo tohto priestoru, na jeho okraji, resp. periférii (externých hraniciach EÚ). Tieto konflikty sú definované imkompatibilnými identitami a záujmami štátov prípadne iných aktérov medzinárodnej politiky, ktoré(i) aspirujú na štátnosť na dvoch stranách určitej geografickej línie. Takou môže byť buď: a) oficiálna medzinárodná hranica medzi dvoma štátmi alebo b) línia, ktorá je jednou z dotknutých strán vnímaná ako hranica, pričom nemusí byť sama o sebe medzinárodne uznanou. Vo všeobecnosti je EÚ často vnímaná optikou pozitívneho prínosu v prekonaní niekdajších sporov a ozbrojených konfliktov aktérov medzinárodnej politiky v európskom priestore.⁴ Jej metaforické označenie ako „hnačieho motora mieru“ pramení predovšetkým v úspešnom projekte premeny západnej Európy, v histórii neraz zmietanej v opakujúcich sa vojnách, na zónu trvalého mieru, o ktorej kedysi písali a uvažovali klasici ako Dante Alighieri, Abbé de Saint-Pierre či Immanuel Kant. Vznik EÚ v skutočnosti prispel k podstatnému

zniženiu a transformácii mnohých zo svojich vnútorných konfliktov práve prostredníctvom procesu rozširovania tohto spoločenstva európskych národných štátov pod jedinou vlajkou, symbolizujúcou hodnoty slobody, jednoty a solidarity.

Samotný proces integrácie v uvedenom zmysle priviedol niekdajších nepriateľov, t. j. národné štáty ako Nemecko, Anglicko či Francúzsko k vytvoreniu spoločného európskeho hospodárskeho trhu, menovej a colnej únie, ale aj akejsi „bezpečnostnej komunity“, resp. priestoru, v ktorom garancia vzájomného mierového spolužitia a spolupráce neostáva iba „na papieri“ či v úvahách teoretického charakteru, ale je spredmetnená v samotnej koexistencii národných štátov vedľa seba bez akýchkoľvek vnútorných bariér a obmedzení. Napriek tomu, zmienený pokrok EÚ nie je samozrejmosťou a nevyplýva automaticky vzhľadom k variabilnej povahe konfliktov ako takých. Úspech EÚ preto môžeme vidieť v jej pozitívnom vplyve na riešení hraničných konfliktov len vtedy, ak dokáže reálne napomáhať prechodu z vyššieho na nižšie štádium konfliktu na hraniciach.

Je potrebné zdôrazniť, že samotný vplyv EÚ sa v jednotlivých sporných, najmä politických oblastiach a otázkach, odlišuje v závislosti od dôležitosti či citlivosti konkrétnej problematiky. V nejednom prípade (nevynímajúc ani stredoeurópsky priestor) sa medzi takéto sporné otázky zaradzujú napríklad podmienky ochrany a garancie práv minorít (etnických, jazykových atď.) či podmienky vyrovnávania regionálnych rozdielov. K tomuto cieľu využíva EÚ jednak konkrétne, vopred strategicky pripravené a na špecifické otázky zacielené vnútorné politiky a programy,⁵ ale aj samotné účinky integračného procesu ako takého. Akým spôsobom sa teda proces integrácie či vplyvu EÚ prejavuje v prípade konfliktov a ich riešenia?

³ K vzájomnej súvislosti medzi oboma procesmi bližšie pozri napríklad: FIALA, P. – PITROVÁ, M. (eds.): Rošírování ES/EU. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2002.

⁴ V diskusii o klasickom delení moci používanej v medzinárodných vzťahoch ako aj o vplyve EÚ v medzinárodnej politike sa okrem dichotomického delenia na tzv. tvrdú moc (*hard power*) a mäkkú moc (*soft power*) hovorí už aj o existencii tretej, tzv. transformačnej moci (*transformative power*). Tá sa spája najmä s procesom rozširovania EÚ a vznikom špeciálnych vzťahov medzi EÚ a nečlenskými krajinami. (Bližšie pozri: Tiersky, s. 7 – 9). Tento nový druh sily pomenoval už v roku 2005 vo svojom príspevku Mark Leonard, spoluzakladateľ a riaditeľ prvého paneurópskeho think-tanku *European Council on Foreign Relations* (ECFR), keď hovoril o akejsi „neviditeľnej ruke“, ktorá funguje v dlhodobej perspektíve, sleduje skôr „pretváranie sveta“ než „víťazstvo v krátkodobých sporoch“, [...] čím „operuje cez škrupinu tradičnej politickej štruktúry“. Týmto spôsobom EÚ vytvára pre nečlenské krajiny určité spoločné štandardy, ktoré sú implementované ich národnými inštitúciami bez toho, aby vyvolávali obojstranné negatívne tenzie, resp. stali sa terčom nepriateľstva. (Bližšie pozri: Leonard, 2005, online).

⁵ Napríklad program „Interreg“, ktorý je zameraný na proliferáciu cezhraničnej spolupráce štátov v rámci EÚ, ako aj medzi hraničnými regiónmi a súčasnými vonkajšími hranicami EÚ s inými štátmi mimo priestoru EÚ. Svojím charakterom, cieľom a zámermi predstavuje určitý doplnok „vysoké politiky“ EÚ, konštruktívny pokus o podporu integrácie v mikrorozsahu na úrovni cezhraničných regiónov.

Konkrétne politiky EÚ môžu na jednej strane poskytnúť určité stimuly (napr. ponuka členstva), na druhej strane môžu prinášať aj konkrétne sankcie (napr. odmietnutie členstva). V tomto prípade využíva EÚ priame formy dopadu integrácie EÚ na konflikty o hranice, keď hovoríme o tzv. vplyve donútenia, resp. donucovacom vplyve (*compulsory impact*), ktorý predstavuje základný prístup EÚ, metódu intervencie EÚ voči politickému vedeniu (resp. politickým elitám) konkrétnej krajiny, uchádzajúcej sa o plnohodnotné členstvo v EÚ. Táto možnosť je najviac podobná klasickému princípu kondicionality, kedy EÚ prostredníctvom integrácie a asociácie vplyva na aktérov konfliktu, aby dospeli k zmene svojich politík voči druhej strane konfliktu. (Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 572). Ponuka členstva či pridruženia (asociácie) takto v negociáciách vystupujú ako špecifické nástroje či formy odmeny pre konfliktné strany, ktoré sa prispôbia požiadavkám EÚ. Okrem toho môže byť integračný proces prostredníctvom konkrétnych politík EÚ nástrojom k sprostredkovaniu stretnutí (rokovaní) a dialógu medzi jednotlivými stranami konfliktu, čo možno charakterizovať ako tzv. spojovací vplyv (*connective impact*). Mimo priamych nástrojov vplyvu EÚ k transformácii konfliktov o hranice, ktoré k tomuto cieľu v mnohých prípadoch nepostačujú, využíva EÚ aj svoje nástroje nepriameho vplyvu. Integračný proces EÚ tak môže v konfliktoch o hranice poskytnúť zdôvodnenie pre zavedenie istých zmierlivých politík voči konfliktným stranám, keď hovoríme o tzv. aktivizačnom vplyve (*enabling impact*). Poslednou (nepriamou), podstatne presvedčivou a úspešnou možnosťou intervencie EÚ je tzv. konštruktívny vplyv (*constructive impact*), ktorého cieľom je snaha o kompletnú redefiníciu identít konfliktných strán, a tým *de facto* aj samotnej podstaty konfliktu, keď sa z jednotlivých identít konfliktu vytráca ich inkompatibilita a antagonizmus, a nastoľuje sa nutná sociálna zmena v konkrétnej spoločnosti.

Zmienovaný zoznam dopadov preukázateľne naznačuje, že je EÚ ako organizácia regionálneho charakteru prostredníctvom integračného ako aj asociačného procesu schopná nielen naďalej pretvárať a prehĺbovať kreovaný bezpečnostný priestor EÚ, ale má aj potenciál transformovať dynamiku konkrétnych konfliktov o hranice. Tento všeobecne uznávaný úspech

EÚ však do značnej miery postráda hlbšiu a komplexnejšiu analýzu samotných podmienok EÚ, ktorými prispieva k tomuto transformačnému cieľu – t. j. zmene hranice ako zdroja konfliktu na zdroj spoločnej kooperácie, výstavby spoločných, zdieraných identít či jej samotnému vymiznutiu, stieraniu. Z tohto dôvodu sa výskum konkrétnych nástrojov EÚ ako aj jednotlivých procesov, cez ktoré sa prejavuje vplyv EÚ na transformáciu konfliktov o hranice, ukazuje ako kruciólny s ohľadom na úspech samotného rozširovania priestoru EÚ, tak aj s ohľadom na potenciálne riziká vyplývajúce zo stúpajúceho počtu konfliktov o hranice na okraji EÚ ako aj vnútri nej samotnej po prijatí nových členov.

Prínos takto postaveného výskumu je potrebné vnímať v oveľa širšom rámci, než sa na prvý pohľad javí. Takto zacielený výskum môže v nejednom prípade napomôcť predovšetkým k podpore ďalšieho rozvoja občianskej spoločnosti v krajinách, ktoré sú dotknuté konfliktmi o hranice. Pokiaľ hovoríme o konfliktoch a identitách, je to práve zmena myslenia ľudí žijúcich v konfliktných regiónoch a nimi zdieraných identít, ktorá môže byť úspechom, podstatným krokom k ich integrácii v rámci širšej, mierotvornej európskej spoločnosti. V neposlednom rade im táto zmena umožní aktívnu participáciu na procesoch tvorby politiky nielen v príslušných konfliktných regiónoch, ale taktiež v EÚ ako celku.

Ciele projektu

Ústredným cieľom projektu *EUBorderConf* bolo preto zistiť podmienky, za ktorých a procesovaním ktorých EÚ ako regionálna organizácia môže, či už prostredníctvom svojej ponuky členstva alebo asociačnej dohody, napomôcť k transformácii povahy hraníc od ich zaužívaného rámca chápania ako „línie konfliktov“ k novej perspektíve chápania – t. j. hranice ako „línie kooperácie“. Ako predmet svojho výskumu a analýzy si projektoví koordinátori zvolili päť konkrétnych prípadových štúdií konfliktov (sporov) o hranice – Severné Írsko, Grécko-Cyprus, Grécko-Turecko, európske severné štáty a Rusko,⁶ Izrael-Palestína.

⁶ V tomto prípade išlo o skúmanie troch separátnych prípadových štúdií / podskupín – fínsko-ruskej hranice, estónsko-ruskej hranice a ruskej enklávy Kaliningrad (vládna garnitúra v Kremli vzhľadom

Tento ústredný cieľ sledoval ďalšie špecifické ciele. Medzi týmito možno spomenúť napríklad otázku vytvárania domácich a medzinárodných podmienok, v ktorých možno konflikty o hranice efektívne zvládnuť alebo vyriešiť prostredníctvom členstva alebo asociácie s EÚ. Ďalším špecifickým okruhom bola identifikácia hlavných aktérov v hraničných regiónoch, prostredníctvom ktorých môže EÚ prispieť k transformácii konfliktných hraníc vrátane otázky vytvárania, resp. zavádzania politických a sociálnych procesov, ktorými členstvo v EÚ alebo asociácia s EÚ môže prispieť k transformácii takých hraníc. Pozornosť výskumníkov sa sústredila aj na: identifikáciu kooperácie medzi EÚ, inými medzivládnyimi a inými medzinárodnými mimovládnyimi organizáciami v otázke transformácie konfliktných hraníc; zhrnutie a evalvaciu literatúry orientovanej na problematiku transformácie konfliktov o hranice v EÚ; detailnejší výpočet prípadových štúdií zapojenia EÚ v konfliktoch o hranice podľa jasného komparatívneho rámca, ktorý môže byť použitý ako základ pre ďalšie empirické štúdie a teoretickú reflexiu. V neposlednom rade realizovaný výskumný projekt sledoval ambíciu prispieť k širšej (nie len akademickej) diskusii o transformujúcej sa povahe hraníc v období po skončení studenej vojny prostredníctvom poskytnutia systematickej analýzy dopadu regionálnej organizácie na konflikty o hranice.

K naplneniu uvedeného cieľa výskumný tím *EUborderConf* projektu vytvoril teoreticko-metodologický rámec, ktorý umožnil jednak posúdenie vplyvu EÚ na konflikty o hranice (pozitívneho a negatívneho), ako aj odhaľovanie konkrétnych ciest, ktorými môže EÚ na konflikty vplývať. Spomenutých päť prípadových štúdií konfliktov o hranice doplnila šiesta prípadová štúdia zameraná na skúmanie tvorby politiky EÚ smerom ku konfliktom o hranice, ktoré bolo založené na širokej škále kvalitatívnych metód (hlbkových rozhovoroch, prieskumoch médií, analýzach politických dokumentov, učebných textov a iného kultúrneho materiálu). Všetky uvedené formy poskytli bohatý empirický materiál pre otestovanie a vytvorenie rámca, ktorý napomohol k zjedno-

teniu konkrétnych výsledkov a zabezpečil ich vzájomnú porovnateľnosť.

Teoreticko-metodologický rámec projektu

Projekt využíval diskurzívnu definíciu konfliktu o hranice (*border conflict*) ako „artikuláciu nekompatibilných, protichodných pohľadov, ktoré sa vzťahujú na územnú politickú hranicu, klasicky medzi dvoma štátmi alebo entitami aspirujúcimi na suverenitu.“ V uvedenom zmysle predstavuje konflikt o hranice taktiež „artikuláciu nezlučiteľnosti pozícií jednotlivých subjektov“ (*subject positions*).⁷ Existenciu konfliktu tak možno skúmať vtedy, keď aktér svoju identitu alebo záujmy konštruuje spôsobom, ktorý nemôže byť kompatibilný s identitou alebo záujmami iného/iných aktérov. Miera intenzity konfliktov o hranice je variabilná, a kolíše na kontinuu medzi samotnými epizódami konfliktu (*conflict episode*), konkrétnymi stretmi záujmov (*issue conflicts*), konfliktmi identít (*identity conflicts*) a nakoniec konfliktmi podriadenia (*subordination conflicts*).⁸ Vzťah intenzity konfliktných štádií a sekuritizácie je priamoúmerný – čím sú štádiá konfliktu intenzívnejšie, tým je intenzívnejšia aj miera sekuritizácie (t. j. prenikanie do sociálneho života spoločnosti), ktorá sa v praxi odráža v chápaní druhej strany konfliktu ako čoraz väčšej existenciálnej hrozby. Faktor intenzifikácie sekuritizácie je dôležitým signálom včasného varovania, nakoľko tento proces zvyčajne predchádza násilnému konfliktu a je do istej miery pokusom o legitimizovanie použitia silových prostriedkov.

Sekuritizácia predstavuje špecifický postup, ktorým možno v prípade konfliktu o hranice zachytiť konfliktnú komunikáciu. Podľa B. Buzana a O. Waevera ju môžeme definovať ako

⁷ Táto definícia súčasne zohľadňuje všeobecnejší výklad konfliktu ako „rozporu, nezhody, nesúhlasu alebo stretu medzi minimálne dvoma aktérmi“, ktorými sú „jednotlivci alebo ľudské komunity, pričom je „neoddeliteľnou súčasťou vývoja a fungovania ľudských komunít“ (Ištók, Kozárová, 2015, s. 17). Podľa O. Krejčího (2014, s. 151) ide o situáciu, „kedy určitá skupina (napr. kmeň, etnos, ideologické zoskupenie či štát) alebo jednotlivec je v cieľavedomom spore s jednou či viacerými skupinami či jednotlivcami“, čím sa profiluje ako zápas „o hodnoty týkajúce sa zachovania alebo zvýšenia sociálnych istôt, statusu či moci.“

⁸ Pozri: Príloha č. 1 – Štádiá konfliktu.

na negatívne vnímanie pojmu enkláva nazýva Kaliningrad exklávou, „ruským ostrovom v EÚ“ či pejoratívnym označením „čierna diera EÚ“ – pozn. G.S.).

„reprezentáciu inej ako existenciálnej hrozby, ktorá zdôvodňuje mimoriadne opatrenia“ (Buzan et al., 1998, s. 21, 24; Buzan, Wæver, 2003, s. 71). Takáto situácia nastáva v momente, keď aktéri konfliktu artikulujú vzájomnú inkompatibilitu identít odkazovaním na „druhého“ ako existenciálnej hrozby voči sebe. V rámci projektu sa výskum sekuritizácie zameriaval obzvlášť na verejný diskurz, lebo samotný konflikt o hranice svojím charakterom získava aj určitú politickú dôležitosť.

V prípade ďalšieho bodu výskumu – transformácie konfliktov o hranice – bol v projekte uplatnený ideálno-typický model konfliktných stupňov, ktoré formovali základ analýzy vplyvu EÚ na konflikty o hranice. Pod transformáciou sa v uvedenom zámere chápalo odkazovanie na tranzíciu z jednej úrovne konfliktu na inú. Kontinuum konfliktných úrovní tak tvorili dve premenné: 1) intenzita sekuritizácie a 2) infiltrácia sociálneho života sekuritizáciou. Zvyšujúca sa intenzita sekuritizácie je charakterizovaná jednak vyšším dôrazom na existencialitu hrozby, taktiež zvýšenou frekvenciou sekuritizačných pohybov, ako aj širšou akceptáciou týchto pohybov zo strany verejnosti. V prípade určenia celkového stupňa infiltrácie spoločnosti sekuritizáciou zohráva dôležitú úlohu aj zodpovedanie otázky, či je sekuritizácia akceptovaná politickými elitami, individuálnymi sociálnymi skupinami alebo spoločnosťou ako celkom.

Najslabším stupňom konfliktu je jednorazový, izolovaný incident, ktorý svojím charakterom neodkazuje na konkrétnu existenciálnu hrozbu – je teda „epizodickým“ konfliktom. Samotný problém konfliktu je v podstate odrazom konfliktnej komunikácie, ktorá je obmedzená na konkrétny prípad a neobsahuje žiadne, resp. iba nepatrné pohyby sekuritizácie. Stret záujmov je do značnej miery konfliktom špecifických konfliktných záujmov. A hoci identity sú čiastočne vyjadrené aj cez konkrétne záujmy konfliktných strán, v štádiu samotného problému konfliktu ich strany explicitne nevyvolávajú ako súčasť konfliktu. Inak je to už v prípade konfliktu identít, kedy dochádza k pretekaniu sekuritizačných pohybov a nastáva explicitná artikulácia existenciálnych hrozieb, čo je jasným odkazom na rozmer identity. Tí „druhí“, „ostatní“, „odlišní“ a pod. – začínajú byť vnímaní ako zdroj či príčina konfliktných prípadov, ktorých vyriešenie je nakoniec

spojené s povahou (a niekedy aj samotnou existenciou) „druhého“. Konfliktná komunikácia tak začína zatieňovať väčšinu sfér sociálneho života. Finálnym štádiom sú konflikty podriadenia, kedy konfliktné strany vo všeobecnosti akceptujú existenciálnu hrozbu toho „druhého“, rovnako ako aj potrebu čeliť takej hrozbe mimoriadnymi opatreniami, vrátane násilia. V takom štádiu už konfliktná komunikácia dominuje všetkým aspektom sociálneho života, vrátane medzipersonálnej úrovne.

Jednotlivé štádiá konfliktu nie sú z pohľadu empirického výskumu oddelenými, skôr navzájom prekrývajúcimi sa zónami zmieneného kontinua konfliktu. V prípade ich konkrétnej artikulácie je možné zachytiť ich do jedného zo štyroch štádií konfliktu a pozorovať dynamiku pohybu medzi dvoma dimenziami – stupňom sekuritizácie a stupňom intenzity. Hoci uvedený etapový model predstavuje užitočný heuristický nástroj k rozlíšeniu medzi transformáciami jednotlivých artikulácií, na druhej strane netreba zabúdať, že medzi týmito zónami existuje istá „šedá zóna“, ktorú je potrebné pri empirickom výskume zohľadniť, nie rigorózne odmietnuť. Inak povedané – v jednotlivých konfliktoch pôsobia viaceré simultánne konfliktné artikulácie, a preto konflikty samotné sú na etapovom modeli mnohokrát lokalizované medzi jednotlivými štádiami konfliktu – hovoríme tak o *prekrývajúcich sa zónach* konfliktu.

Zmienovaný teoretický rámec predstavuje v prípade projektu *EUborderConf* konštrukciu, ktorej uplatnenie na konkrétne empirické poznatky zozbierané výskumným tímom projektu, dovoľuje prezentovať argumentáciu o pozitívnom dopade integrácie a asociácie na konflikty o hranice, keďže prispeli k pohybu konfliktu zo štádia väčšej intenzity konfliktu do štádia s menšou intenzitou. Tento pozitívny pohyb sa v praktickej rovine odráža napríklad tým, že sa reprezentácia druhej strany ako existenciálnej hrozby neprenáša do parlamentných diskusií či novinových článkov, že sa viacerí aktéri namiesto akceptácie a participácie na sekuritizačných vlnách snažia o ich elimináciu, alebo že sa v nových vydaniach učebných textov neobjavujú stereotypizačné tendencie so zdôrazňovaním vzájomných inkompatibilití skôr naopak – zdôrazňujú sa vzájomné zhodnosti. Napriek tomu je potrebné zdôrazniť, že aj integrácia a asociácia môžu byť vnímané z negatívnej perspektívy a môžu mať aj nega-

tívne dopady v konkrétnych konfliktoch formou ich zosilnenia a opačnou transformáciou ich pohybu – t. j. zo štádia stretu (konfliktu) záujmov do štádia konfliktu identity.

Pokiaľ ide o aplikáciu zmieneného teoretického rámca na konkrétnych päť prípadových štúdií konfliktov o hranice, možno v stručnosti načrtnúť niekoľko postrehov, ktoré vyplynuli z jeho konkrétnej aplikácie. Vo všetkých prípadoch možno hovoriť o úplne odlišných konšteláciách konfliktu, s rôznou dynamikou ako aj odlišnými smermi pohybu medzi jednotlivými štádiami konfliktu.

V Severnom Írsku po prijatí Veľkopiatkovej dohody (*Good Friday Agreement* – GFA) v roku 1998 došlo k všeobecnému úspechu obmedzenia niekdajších, bežne rozšírených prípadov inter-komunálneho násillia, ktoré reprezentovali štádium konfliktu podriadenia. Napriek tomu, artikulácia antagonistických identít unionistov a republikánov sa zosilnila. Severoírsky konflikt sa presunul zo štádia konfliktu podriadenia do nižšieho stupňa, čím sa do istej miery „zablokoval“ v štádiu konfliktu identity. O čosi výraznejší posun do nižšieho štádia predstavuje grécko-turecký konflikt o hranice. Napriek pretrvaniu niektorých sporných otázok (kartografické prekresľovanie a vymedzenie kontinentálneho šelfu v Egejskom mori, nevyriešený status menších ostrovov) došlo v politickej, ekonomickej a sociálnej rovine celkovo k významnému posunu smerom k politike „détente“ a vzájomnej kooperácii, čo možno charakterizovať aj ako posun od konfliktu podriadenia smerom ku konfliktu záujmov.

Odlišná situácia a opačný posun smerom k reprodukcií *statusu quo* nastali v prípade izrealsko-palestínskeho konfliktu. Po zlyhaní summitu v Camp Davide (september 2000), ktorý inicioval americký prezident B. Clinton, nedošlo k vzájomnej dohode medzi Palestínou a Izraelom v otázke konečného stanovenia hraníc, povolenia návratu utečencov a delenia mesta Jeruzalem. Zlyhané negociácie v konflikte o hranice v kombinácii so zlou ekonomickou situáciou, korupciou a nespokojnosťou s Arafatovým režimom viedli nakoniec k prepuknutiu ďalšej vlny násillia a nepokojov (t. j. konflikt podriadenia) známej ako „Druhá intifáda“ (resp. intifáda *Al aksá*). Tento „zablokovaný“ konflikt pretrvával až do začatia mierového procesu známeho ako „Oslo proces“ (*Oslo Process*). Pokiaľ ide o znepokojivé vzťahy Ruska

a severných štátov Európy, na základe hlbšieho skúmania konkrétnych a prvotne izolovaných otázok týchto konfliktov (práva ruských menšín v nových členských štátoch EÚ, stupeň cezhraničnej spolupráce, status Kaliningradu) možno hovoriť o ich čoraz väčšom prelínaní a vzájomnej previazanosti s – na identite postavenými – naratívami exklúzie. Tým sa preukazuje pohyb smerom k väčšej miere sekuritizácie, ktorá prevláda v štádiu konfliktu identity. V poslednom (grécko-cyperskom) konflikte boli zástancovia nastolenia mieru a znovuzjednotenia Cypru na jednej strane v parlamentných voľbách neúspešní (2005), na druhej strane možno hovoriť aj o slabom pohybe k desekuritizácii na grécko-cyperskom juhu. Tu konflikt pretrvával v štádiu konfliktu identity, v niektorých častiach ostrova so sporadickými prejavmi násillného konfliktu v spoločnosti (*subordination conflict*).

Pri realizácii výskumu v konkrétnych analýzách prípadových konfliktov kládli vedeckí pracovníci do popredia ich komplexný, nie výlučne geografický rozmer. Konflikty so sebou nesú – najmä vo svojich posledných dvoch stupňoch – okrem prekresľovania hraníc predovšetkým explicitné vyjadrenia subjektívnych pozícií a identít. Geografické chápanie hranice ako deliacej čiary (línie) avšak pri samotnom výskume konfliktov nepostačuje. Takýto prístup ochudobňuje štúdium konfliktov o hranice v tom, že nevenuje dostatočnú pozornosť hranici ako symbolu, spôsobu k demarkácii a multiplikácii hraníc v municipalitách za konkrétnou konfliktnou hranicou (napr. Severné Írsko). Takto zredukovaný prístup následne znamená perspektívu zanedbania multi-kontextuálnej povahy odlišných druhov sociálnych hraníc – náboženských, ekonomických, etnických ako aj právnych – ktoré nevyhnutne nekorelujú s geograficky reprezentovanými etnickými či národnými hranicami. Inými slovami – hranica poskytuje špecifické mechanizmy teritoriálnej inklúzie (do) a exklúzie (z) odlišných sociálnych oblastí, pričom občianstvo sa chápe ako členstvo v politickej komunite národného štátu. S tvrdením, že hranice sú omnoho viac ako obyčajné fyzické čiary, prichádzali nové prístupy politickej geografie od 90. rokov 20. storočia. V ich chápaní je hranica *sociálnym konštruktom*, ktorý sa neustále komunikatívne reprodukuje – t. j. *diskurzívne chápanie hranice*. Teritoriálnu funkciu tak dopĺňa aj

funkčná inklúzia a exklúzia, čo sa v praktickej rovine prejavuje posilňujúcou tendenciou medzi hranicami, identitami a sociálnym poriadkom. Naproti tomu exklúzia neznamena iba „nevpustenie druhého / iných dnu“ vo fyzicko-geografickom význame, ale taktiež v ekonomickom, právnom či etnickom.

Na základe uvedeného možno zhrnúť, že podstata násilného konfliktu (resp. konfliktu podriadenia) a konfliktu identity nie je výlučne o identite *per se*, ale zahŕňa najmä konflikt hmotných záujmov, „súboj“ o sociálne statky a prístup k nim. Diskurzívna povaha hraníc vrátane konfliktu samotného tak umožňuje zmenu ako stále existujúcu možnosť. Vzhľadom na to bola pozornosť v projektovom výskume venovaná aj procesu „miznutia hraníc“ (*de-bordering*), aby sa poukázalo na možné zmeny nielen v geograficko-fyzickej rovine (prekresľovanie hranice), ale taktiež vo funkčnej rovine, kedy hranica nemusí plniť iba konfliktnú, ale aj *identifikačnú úlohu*. V nastavenej optike umožňuje hranica presun od najradikálnejších foriem identifikácie na úrovni konfliktov k línii identifikácie, v ktorej vyjadrenie nekonzistentných diskurzov nahrádza predošlé vyjadrenia rôznych typov konfliktnej komunikácie. Vyriešenie konfliktu síce ponechá hranice fyzicky neporušené, avšak zmení ich diskurzívnu konštrukciu a symbolické miesto vo verejnom diskurze. Implikuje to záver, že k vyriešeniu každého konfliktu (t. j. transformácii subjektívnych pozícií) je nutná zmena samotnej povahy hranice ako takej.

Dopady integrácie a asociácie - štyri možnosti vplyvu EÚ

Výskumný projekt rozlíšil medzi štyrmi vzájomne odlišnými spôsobmi, ktorými EÚ vplyva na transformáciu konfliktov o hranice. Týkajú sa predovšetkým dvoch rozmerov:

1) Či vplyv EÚ je priamy alebo nepriamy - t. j. či je dopad generovaný konkrétnymi opatreniami prijatými zo strany členských krajín EÚ alebo ako efekt integračných procesov, ktoré nie sú priamo ovplyvnené európskymi aktérmi?

2) Či má EÚ vplyv na konkrétne politiky alebo skôr na rozptýlenú spoločenskú zmenu?

V konceptualizácii týchto štyroch ciest dopadu EÚ⁹ využili projektoví pracovníci odbornú prácu autorov M. Barnetta and R. Duvalla pojednávajúcu o odlišných kategóriách moci v medzinárodnej politike (Barnett, Duvall, 2005). Uvedení autori rozlišujú na jednej strane medzi priamou a rozptýlenou mocou, a tiež medzi mocou z konania špecifických aktérov alebo mocou skrze sociálne vzťahy. K operacionalizácii v projekte bola využitá aj ich kategória moci - „povinná moc“.

Prvým spôsobom je tzv. vplyv donútenia alebo donucovací vplyv (*compulsory impact*). Tento prístup je v medzinárodnej politike známy aj ako metóda „cukru a biča“¹⁰, teda realistického konceptu „ťažkej moci“, ktorou jeden aktér cez priamy vplyv tlačí alebo láka druhého aktéra k zmene svojho postoja. Ide tak o politiku ponúkajúcu kombináciu odmien a trestov za účelom donútenia druhého subjektu k určitému správaniu. „Cukor“ je chápaný ako pozitívna ponuka (napr. ponuka členstva v EÚ), „bič“ znamená udelenie sankcie (napr. hrozba odmietnutia členstva). V prípade konfliktov o hranice EÚ týmto spôsobom núti aktérov sporu mechanizmami integrácie a asociácie k zmene svojich postojov smerom k zmiereniu namiesto ďalšieho prehľbovania sekuritizácie. V prístupových negociáciách EÚ trvá predovšetkým na implementácii svojho právneho a normatívneho rámca, tzv. *acquis communautaire* vrátane samotného trvania na vyriešení hraničných konfliktov (Diez, Stetter, Albert, 2004, s. 16). Problémom tohto prístupu je jednak jeho povrchnosť, nakoľko nevie zaručiť očakávaný výsledok. V niektorých prípadoch je limitovaný práve kvôli adresátovi, voči ktorému je použiteľný, t. j. iba pre nastávajúce členské štáty. Vplyv donútenia končí vtedy, ak sa konkrétna krajina stane členským štátom EÚ, rovnako tak nemá dosah na tie krajiny, ktoré neprejavia o členstvo záujem a ani nepovažujú potenciálnu ponuku ako stimul k zmene svojej politiky (Tocci, 2007, s. 14, 68, 178). Zároveň platí, že ak konfliktná strana bude nasledovať „mrkvu“ Európskej únie, neimplikuje to nevyhnutne záver, že zmení svoj pohľad na druhú stranu alebo svoje presvedčenie

⁹ Pozri: Príloha č. 2 - Možnosti vplyvu európskej integrácie na konflikty o hranice.

¹⁰ Ide o anglické idiomické spojenie „carrots and sticks“, čo v doslovnom preklade znamená „mrkvu a palice“.

o konflikte. Z uvedeného dôvodu je táto metóda síce efektívna v predstupových negociáciách, avšak zo strany konfliktnej krajiny odráža skôr strategické správanie, a preto efekt metódy je krátkodobý a povrchný. Tento prístup je pri svojej snahe o riešenie konfliktov efektívnejší ak sa na vyriešenie konfliktu využije kombinácia jednotlivých politík navzájom a podľa potreby, nakoľko pokračujúci tlak a socializácia v spojení s umožňujúcim dopadom vedie k hlbším reformám v spoločnosti (bližšie pozri: Diez, Pace, Rumelili, Viktorova, 2006).

V porovnaní s členstvom môžu byť iné stimuly EÚ považované za relatívne vedľajšie čo do rozsahu, tak aj svojej dôležitosti. Asociačné dohody neznamenajú všetky výhody plného členstva, nemajú pre konfliktnú stranu ani symbolickú dôležitosť, čo ukazuje aj samotný prípad Turecka. Rovnako tak aj finančné alebo iné formy pomoci vo forme dohôd o slobodnom obchode, ako súčasť tradičných diplomatických nástrojov vplyvu na tretie strany, môžu byť dôležitými „mrkvami“, najmä mimo oblasti priameho susedstva s EÚ – ale je nepravdepodobné, aby sa stali natoľko atraktívnymi, ako je to u možnosti členstva v EÚ. Pokiaľ ide o samotné sankcie, v tomto prípade EÚ takpovediac „ľahá za kratší koniec“. I keď môže udeliť konkrétne sankcie (napr. obchodné), tou najsilnejšou z nich stále zostáva hrozba odmietnutia členstva.

Druhým spôsobom je tzv. aktivizačný vplyv (*enabling impact*). Tento priamy vplyv EÚ na efektívnu transformáciu konfliktov avšak niekedy nepostačuje. V prípade ponuky priameho členstva je vhodné, aby sa posilnila podpora „proeurópskeho“ politického vedenia v konfliktnej oblasti, v ktorej prostredníctvom prijatia *acquis* v spojení s rozšírením politického dopadu v rámci EÚ možno legitimizovať akékoľvek snahy o vyriešenie konfliktu. V konfliktnej oblasti je tak potrebná internalizácia európskych noriem na úrovni politického vedenia. Tento prístup avšak závisí na konkrétnych aktéroch konfliktných strán, ktorí musia nájsť súlad svojej politickej agendy s európskym *acquis* a s odkazom na integráciu nájsť zdôvodnenie deskuritizačných pohybov, ktoré by ináč neboli považované za legitímne. Neraz sa stáva, že v konfliktných situáciách aktéri občianskej spoločnosti padajú v prospech mierového riešenia konfliktu za obeť marginalizácii či výsmechu,

príp. sú obvinení zo zrady. Na druhej strane, verejnosť môže v takto napätej atmosfére charakterizovanej konfliktom identity či konfliktom podriadenia, tlačíť na vládu a ďalších politických lídrov, aby zotrvali vo svojom prístupe zavádzania sekuritizačných opatrení. Akokoľvek, EÚ pomocou inštitucionálneho a diskurzívneho rámca v podobe prijatia *acquis* umožňuje socializáciu domácich politík v konfliktných oblastiach do európskeho diskurzu, t. j. europeizáciu. Týmto konštruktivistickým postupom zjednocovania politík sa EÚ usiluje nielen o redefiníciu domácich politík, ale najmä o celkovú reformuláciu podstaty a vnímania konfliktu ako takého (Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 573, 578 – 581; Diez, Stetter, Albert, 2004, s. 16 – 17).

Tretím spôsobom je tzv. spojovací vplyv (*connective impact*). Okrem priameho vplyvu cez konkrétne požiadavky na politických aktérov môže EÚ pôsobiť aj na širšiu spoločnosť – sociálnych aktérov a aktivity v konkrétnych regiónoch. K transformácii konfliktu niekedy do problematiky zapája celú spoločnosť, čím sleduje zblížovanie konfliktných spoločností so svojim inštitucionálnym a diskurzívnym rámcom, t. j. ich inklúziu na vykonávaní konkrétnych politík EÚ na svojom území. Podporuje nadväzovanie a udržiavanie kontaktu medzi konfliktnými stranami navzájom, sprostredkúva priamu finančnú podporu alebo organizačnú pomoc na realizácii spoločných aktivít a projektov. Týmto spôsobom nesmeruje k deskuritizácii. Vytváranie kontaktov v kontexte spoločných projektov môže viesť k širšiemu sociálnemu efektu vo forme kreácie sociálnych sietí naprieč konfliktným spektrom, čím sa usiluje o rekonštrukciu identít oboch strán s konštruktívnym zámerom legitimizácie idey vzájomnej spolupráce. Najčastejším príkladom tejto formy spolupráce sú tradičné granty a projekty na podporu cezhraničnej spolupráce (napr. Interreg), príp. rozvojové programy financované zo štrukturálnych fondov EÚ (napr. program PEACE v Severnom Írsku). Uvedený spôsob vplyvu EÚ na transformáciu konfliktov v podobe finančnej podpory konfliktných krajín nie je limitovaný podmienkami členstva, preto cieľovou skupinou môžu byť okrem členských krajín EÚ aj kandidátske krajiny v predstupovej fáze. Udelenie finančnej podpory je do značnej miery závislé na miere spolupráce jednotlivých krajín s inštitu-

cionálnym a diskurzívnym rámcom EÚ (Diez, Stetter, Albert, 2004, s. 17; Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 573).

Posledným, štvrtým spôsobom je tzv. konštruktívny vplyv (*constructive impact*). Ide o nepriamu avšak presvedčivú metódu intervencie EÚ a transformácie konfliktov. Cieľom tejto metódy je úsilie o celkovú zmenu podstaty konfliktu, jeho základných skriptov identity, čím sa usiluje o podporu, rekonštrukciu identít, ktoré si vyžadujú mierové vzťahy medzi konfliktnými stranami. Táto snaha o celkovú sociálnu zmenu v danej spoločnosti je postavená na predpoklade, že dopad EÚ môže dať do pozornosti kompletne nové diskurzívne rámce pre vytváranie neobvyklých spôsobov konštruovania a vyjadrovania identít v konfliktných regiónoch, na zmene podstaty ktorých závisí možnosť transformácie konfliktov. V tomto dlhodobom procese budú nové rámce identity podporovať desekuritizačné procesy, čo napokon môže viesť k možnosti odmietnutia konfliktu. Metóda je však použiteľná iba vtedy, keď už existuje dostatočná integrácia jednotlivých krajín do EÚ, nakoľko rekonštruované identity majú následne sprostredkovať mierové vzťahy medzi sebou navzájom. Kvôli svojmu dlhodobému charakteru sa konštruktívny dopad vo vedeckom výskume sleduje najťažšie, a na jeho účinnosť je potrebné vynaložiť mnoho úsilia, lebo indikátory procesu sa prejavujú v dlhšom časovom horizonte – t. j. ide o pomalú štrukturálnu zmenu „starých“ rámcov identity. Napriek tomu, použiteľnosť tejto metódy potvrdzuje aj fakt, že sa v poslednom čase identita EÚ postupne stáva integrálnou časťou identít všetkých členských štátov (bližšie pozri: Diez, Stetter, Albert, 2006, s. 573).

Prezentované spôsoby dopadu EÚ na transformáciu konfliktov na hranici predstavujú pozitívne možnosti vedúce k redukcii procesu sekuritizácie. Netreba zabúdať, že ich vplyv môže byť aj negatívny. V prípade vplyvu donútenia môže nastať situácia, kedy v prístupových rokovaniach potenciálne nové členské štáty EÚ implementujú konkrétne politiky na splnenie *acquis communautaire* (napr. zavedenie vízového režimu na hraniciach s Ruskom), čo je v konečnom dôsledku zo strany susedského štátu považované za sekuritizačný pohyb. Podobne aj v grécko-cyperskom konflikte integrácia aktivizovala aktérov konfliktu k realizácii

politik, ktoré iba zintenzívnili konfliktný diskurz, keď po prístupových rokovaniach grécki Cyperčania neprijali diskurz „európskeho riešenia“ konfliktu v odmietnutí Annanovho plánu z roku 2002, ktorý napriek svojej snahe o „uspokojenie záujmov cyperských komunit a ich materských štátov“ predstavoval nedokonalé a do istej miery aj kontraproduktívne riešenie konfliktu (Ištók, Kozárová, 2015, s. 211 – 212). Je zjavné, že konkrétne politiky EÚ môžu mať nielen integrujúci, ale naopak – odstredivý vplyv – ak napríklad zavedenie nových vízových režimov sťažuje kontakt obyvateľov naprieč hranicami štátov (EÚ-Rusko, Grécko-Turecko). Akokoľvek, aby sme dospeli k záveru, či má EÚ integrujúci alebo odstredivý dopad, musíme v konkrétnom prípade konfliktu vykonať hĺbkový výskum a rozsiahly empirický zber dát, nakoľko jednotlivé spôsoby týchto antagonistických procesov sa neprejavujú izolovane. Je potrebné skúmať ich súhrn vrátane posilňujúcich efektov medzi nimi.

Konkrétne zistenia analýzy prípadových štúdií vo vzťahu: tvorba politiky EÚ – konflikt o hranice

Podrobná a pomerne rozsiahla empirická projektová analýza umožnila vedeckému tímu odborníkov na problematiku konfliktov o hranice artikuláciu viacerých kľúčových záverov o dopadoch a vzájomnej súhre jednotlivých štyroch spôsobov transformácie konfliktu o hranice, rovnako tak aj konkrétnych determinantov pozitívneho i negatívneho dopadu procesov integrácie a asociácie.

Vo vzťahu k donucovaciemu vplyvu možno poukázať na záver, že tento typ vplyvu funguje najlepšie v rámci perspektívy vierohodného členstva – ak táto perspektíva existuje a negociácie prebiehajú, konfliktne strany takticky a pragmaticky upustia od sekuritizačných pohybov, aby neohrozili možnosť svojho členstva v EÚ (napríklad štáty V4, Grécko). Na druhej strane existuje v tomto vplyve aj určitá štrukturálna „obmedzenosť“ v zmysle straty svojho „pákového efektu“ po prijatí konkrétnej krajiny do štruktúr EÚ.

Vzhľadom na zmienenú štrukturálnu obmedzenosť donucovacieho vplyvu sa ako kľúčový na transformáciu konfliktu ukazuje najmä aktivizačný vplyv. Prostredníctvom tohto spôsobu dochádza k internalizácii noriem a hod-

nôt EÚ v krajine konfliktu spolu s desekuritizáciou.

Jeho úspešnosť je determinovaná dlhodobou socializáciou zo strany tvorcov politiky do európskych normatívnych diskurzov (Grécko, Severné Írsko) alebo posilňovaním alternatívnych desekuritizačných diskurzov (Turecko, severný Cyprus, Severné Írsko). Na druhej strane, aj napriek svojim pozitívnym dopadom môže byť tento vplyv zdrojom ďalšej sekuritizácie, kedy môže dôjsť k dvom odlišným situáciám. V prvom prípade sa jedna z konfliktných strán stane integrovanou v EÚ a druhá bude subjektom viac-menej sprísneného režimu hraníc (vízová povinnosť; Cyprus, severné štáty EÚ). V druhom prípade, obidve konfliktné strany zotrávajú mimo inštitucionálneho rámca integrácie (Izrael-Palestína).

Pokiaľ ide o spojovací vplyv, v tomto prípade EÚ podporuje spoluprácu na širšej spoločenskej úrovni (napr. prostredníctvom finančnej podpory) zmiereniu naklonených aktérov. Táto forma politiky EÚ je kľúčovou stratégiou či už prostredníctvom využívania priamej podpory mierovo orientovaných skupín (Cyprus, Grécko, Turecko, Izrael a Palestína, severné štáty EÚ a Karélie, Severné Írsko) alebo cez komunitný rozvoj, ktorý iba nepriamo súvisí s cezhraničnou spoluprácou – napríklad ekonomický rozvoj v prihraničných oblastiach (Severné Írsko). Napriek tomu, spojovací vplyv stráca svoju efektivitu a všadeprítomnosť kvôli komplikovaným podmienkam financovania, ktoré spomaľujú, obštruuujú, a tým aj obmedzujú silu tejto cesty transformácie konfliktu (Grécko a Turecko, severné štáty EÚ, Izrael a Palestína, Severné Írsko).

Ako najsilnejší, ale zároveň najnáročnejší spôsob politiky EÚ pri prekonávaní inkompatibilit v konfliktoch sa ukazuje jej konštruktívny vplyv. Tento spôsob (naproti ostatným trom formám) závisí viac na vysokom stupni integrácie a internalizácie európskych noriem riešenia konfliktu na širšej spoločenskej úrovni. Tento záver vyplynul na príklade tých krajín, ktorých prístupový proces trval dlhšiu dobu (Severné Írsko, Grécko) alebo krajín, v ktorých vierohodná perspektíva integrácie podporovala postupnú zmenu rámcov konfliktu (Turecko). Tento vplyv EÚ je do veľkej miery zanedbateľný napríklad v podmienkach asociácie (Izrael a Palestína), pričom nie je vylúčená ani možnosť ďalšieho zintenzívnenia konfliktu.

Okrem zmienených špecifických zistení pri-niesol realizovaný projekt aj viacero všeobecnejších záverov. Spomedzi nich možno zdôrazniť najmä zlepšenie stavu výskumu problematiky konfliktov o hranice v troch hlavných úrovniach s ohľadom na: väzby medzi výskumom konfliktov a výskumom EÚ; špecifickú spôsobu, akým integrácia a asociácia ovplyvňuje konflikty o hranice v Európe a na európskej periférii; a nakoniec, generovanie systematických a komparatívnych poznatkov naprieč piatimi prípadovými štúdiami konfliktov, ktoré boli v projekte skúmané. Svojím zameraním projekt napomohol k zlepšeniu stavu výskumu s ohľadom na väzby medzi teoretickými prístupmi na poli štúdií konfliktov vo všeobecnosti a štúdií konfliktov v EÚ konkrétne. Do podstatnej miery posunul doterajšie poznanie a pohľady na hlavné dynamiky vzniku a transformácie konfliktu, pričom preukázal, že vymedzenie hlavných konfliktno-teoretických predpokladov je kruciólnym bodom v systematickom chápaní dynamiky konfliktu nielen v teoretickej, ale aj empirickej úrovni. V neposlednom rade projektový teoretický rámec preukázal schopnosť vzájomnej funkcionality a aplikovateľnosti poznatkov nových konfliktno-teoretických prístupov v sociológii, konfliktných štúdiách a medzinárodných vzťahoch, ktoré sa sústredia na diskurzívnu konštrukciu dynamiky konfliktu v politickom diskurze. Vo svojej metodologickej časti rozvinul tzv. štádiový model konfliktov, ktorý je novým metodologickým nástrojom systematického posudzovania vplyvu EÚ na konflikty o hranice. Práve zmieneným začlenením inovatívnych teoretických poznatkov z rôznych sociálnych disciplín na pole štúdií EÚ vylepšil doterajší stav výskumu problematiky na úrovni EÚ, čo sa v neposlednom rade ukázalo aj v rovine posunu donedávna zaužívaného prístupu „angažovanie sa EÚ“ smerom k inovatívnemu „vplyv EÚ na zmenu v konfliktnej komunikácii“. To znamená, že analyzuje konflikty ako komplexné sociálne fenomény, ktoré nemôžu byť adekvátne skúmané bez jasného konfliktno-teoretického rámca. Zlepšenie doterajšieho výskumu problematiky konfliktov o hranice sa ukázalo aj v rovine objasnenia otázky, akým spôsobom sa integrácia a asociácia dotýka konfliktnej dynamiky a transformácie konfliktu v Európe a na jej perifériách. V rámci jednotlivých záverov analýzy piatich prípadových

štúdií konfliktov o hranice realizovaný projekt prispel nielen k novému poznaniu dynamiky a podstaty týchto konfliktov na úrovni individuálnych prípadových štúdií, ale aj k rozvoju systematického a komparatívneho poznania vplyvu EÚ na konflikty o hranice naprieč širokým spektrom ďalších prípadových štúdií. Projekt *EUBorderConf* tak celkovo zlepšil stav skúmania predmetnej problematiky poskytnutím inovatívneho komparatívneho konceptuálneho rámca a spôsobov (resp. vplyvov) EÚ na konflikty o hranice, ktoré boli koherentne aplikované na piatich odlišných prípadoch konfliktov.

Odporúčania výskumného projektu

Projektový tím výskumníkov z Birminghamskej univerzity spolu s ďalšími partnermi projektu predložil vo svojej záverečnej správe viacero konkrétnych odporúčaní, ktoré sú dôležité nielen v rovine konkrétnych potrieb ďalšieho výskumu problematiky (najmä na európskej úrovni), ale aj s ohľadom na kreáciu konkrétnych politických krokov a stratégií, ktoré by mala EÚ vo svojom ďalšom období vývoja realizovať.

Jedným z týchto odporúčaní je stanovisko, že v projekte využitý a aplikovaný teoretický rámec je uplatniteľný aj v rámci širšieho okruhu konfliktov o hranice a zmien na hraniciach v Európe, kde európska integrácia ovplyvnila (alebo zlyhala v ovplyvnení) týchto konfliktov. Medzi takéto konflikty možno zaradiť napríklad otázku Baskicka, južného Tirolska, Katalánska či Korziky. Iným odporúčaním je, aby EÚ napriek pozitívnym efektom integrácie (napr. desekuritizácia) dokázala včasne a efektívne predchádzať vzniku negatívnych (antagonistických) efektov integračného procesu (t. j. vytváraniu nových hraníc medzi tými, ktorí sú „vnútri“ a „vonku“). V tomto zmysle je potrebné zacieliť koncentrovanú pozornosť výskumu na otázku, akým spôsobom sa vonkajšie hranice EÚ môžu stať líniami kooperácie a mieru bez členskej perspektívy pre tých, ktorí sú mimo EÚ. Nemenej dôležitou je aj potreba analýzy spôsobov, ktorými môže asociácia napomáhať k efektívnejšej transformácii konfliktov o hranice. Tu už treba mať na zreteli nielen Európsku susedskú politiku (*European Neighbourhood Policy*), ale samotné konflikty o hranice v tejto rovine vplyvu EÚ (napr. Sýria-

Libanon, Alžírsko-Maroko, západná Sahara, Kaukaz, Podnestersko atď.) či „skryté“ konflikty o prístup k rovnakým právam (Berberi v Maroku a Alžírsku, Palestínci v Izraeli, palestínski utečenci v Libanone, Sýrii a Jordánsku, Kopti v Egypte atď.) v tzv. „asociačnej periférii“ EÚ. Dôležitým odporúčaním pre EÚ ostáva, aby naďalej intenzívnejšie identifikovala (resp. odhaľovala) spôsoby, ktorými prechováva určité binárne rozdiely medzi konfliktnými stranami namiesto toho, aby od takýchto rozdielov upúšťala (napr. v rovine oficiálnych vyjadrení).

V okruhu konkrétnych politických odporúčaní možno hovoriť o troch hlavných dimenziách, na ktoré sa zameriavajú:

- a) štádiá konfliktu a rané príznaky varovania;
- b) spôsoby a podmienky úspešnej angažovanosti EÚ;
- c) maximalizáciu využitia politických nástrojov integrácie a asociácie.

V prípade prvej skupiny odporúčaní projekt identifikoval ako jednu z kľúčových otázok včasné odhalenie varovných príznakov pravdepodobnej transformácie hraničného sporu na násilný konflikt. Vývoj konfliktu zvyčajne začína v omnoho skoršom štádiu, než prepukne do násilia, ktoré je súčasťou najintenzívnejšieho štádia konfliktu – konfliktu podriadenia. Pred ním existujú ďalšie tri štádiá konfliktu. Dôležité je, aby sme napriek nižším štádiám konfliktu nemali „normatívne klapky“ proti používaniu samotného termínu „konflikt“. Ako projekt preukázal, váhanie v používaní tohto termínu bolo zrejmé v rozhovoroch, ktoré boli vykonané s pracovníkmi EÚ inštitúcií v Bruseli. Avšak ignorovanie tohto termínu sa môže ukázať ako škodlivé v predchádzaní zvyšovania intenzity konfliktu na vyššie úrovne.

EÚ by mala alokovať zdroje pre zriadenie permanentného *Európskeho observatória konfliktov* v konfliktných regiónoch, ktoré by sledovalo interakcie konfliktných strán a analyzovalo, či konfliktný jazyk na oboch stranách je primárne zameraný na konkrétne otázky a možné kompromisy alebo či obe strany konfliktu mívajú svoje zdroje prisudzovania zodpovednosti „druhej strane“ a zavádzajú jej homogénne obrazy (t. j. konflikt identity). Skorým varovným znakom vypuknutia násilného konfliktu, ktoré by decentralizované observatórium iden-

tifikovalo a evalvovalo, je práve intenzifikácia v konfliktnom jazyku. Takáto inštitúcia by mala aplikovať rovnakú metodológiu na všetky konflikty vo všetkých regiónoch, v ktorých sa konflikt o hranice skúma. Zároveň, táto inštitúcia by mala pracovať na všetkých prípadoch konfliktov, v ktorých možno na úrovni stretu záujmov konštatovať domnelo marginálne (drobné) body sporu dvoch strán.

V prípade spôsobov a podmienok angažovania sa zo strany EÚ je zrejme, aby upustila od tendencie prisudzovať zodpovednosť iba jednej strane konfliktu. Vo väčšine konfliktov o hranice, ktoré majú svoj historický kontext a korene, s rovnakou mierou zodpovednosti oboch strán, je jednostranné prisudzovanie zodpovednosti za konflikt zo strany EÚ kontraproduktívne. Také konanie môže byť samo o sebe chápané ako priame angažovanie sa EÚ do konfliktu namiesto zaisťovania toho, aby sa EÚ držala čo najviac bokom od konfliktnej komunikácie.

Tretia skupina politických odporúčaní sa týka vhodnosti maximalizácie využitia politických nástrojov integrácie a asociácie. Toto odporúčanie vyplýva z pozorovaní v prípade Severného Írska, pričom EÚ by mala konkrétne predchádzať reprodukcii konfliktného jazyka zobrazovaním konfliktu optikou binárneho rozlišovania medzi konfliktnými stranami. V Severnom Írsku EÚ často inklinuje k reprodukcii konfliktu zefektívnením všetkých svojich podmienok financovania na základe náboženského rozlíšenia, ktoré je v tomto konflikte vnímané ako centrálné, na prvom mieste. EÚ by preto mala vyvinúť široký prístup k možnostiam financovania a európske inštitúcie by nemali reprodukovať klasické rozdiely konfliktu.

Nakoľko realizovaný projekt preukázal, že vo viacerých prípadoch (resp. konfliktných oblastiach) bol vplyv EÚ značne obmedzený jej negatívnym obrazom, resp. negatívnym vnímaním, z tohto dôvodu by sa mala EÚ svojimi opatreniami aktívnejšie zasadzovať za zvýšenie svojej kredibility a dôvery u konfliktných strán. Zároveň, EÚ by mala venovať intenzívnejšiu pozornosť otázke vylepšenia mechanizmov financovania, aby zaistila ľahší prístup k finančným zdrojom predovšetkým zo strany menej vzdelaných častí spoločnosti dotknutej konfliktom o hranice.

S ohľadom na donucovací vplyv nesmie EÚ strácať zo zreteľa časové horizonty a podmienky, v rámci ktorých táto metóda vplyvu funguje, nakoľko jej užitočnosť je zaistená iba v kombinácii s vierohodnou perspektívou členstva. EÚ by mala pri využívaní tejto metódy jasne artikulovať, či je skutočne ochotná prepojiť členstvo s formálnym ukončením konfliktu o hranice. V opačnom prípade by to bolo vnímané ako tendenčné správanie. Pokiaľ ide o spojovací vplyv, v tomto prípade je potrebné usilovať sa o zjednodušenie a sprístupnenie finančných opatrení – t. j. zaistiť maximálnu využiteľnosť fondov v konfliktných regiónoch. Týka sa to primárne lokálnych aktérov, ktorí síce nemajú praktické skúsenosti s profesionálnym aplikovaním financií, avšak ich úloha v dosahovaní širšej spoločenskej desekuritizácie je veľmi dôležitá a nezanedbateľná. EÚ by zároveň mala aktívnejšie oslovovať a podporovať sektory spoločnosti v konfliktných regiónoch k uplatneniu svojho financovania a organizačnej podpory. Stále väčšiu pozornosť je potrebné venovať aj otázke spôsobu systematického posilnenia dvoch nepriamych ciest vplyvu EÚ, čím by sa zvýšila ich synergia s priamymi formami angažovanosti EÚ. V prípade aktivizačného vplyvu musí EÚ rozvíjať spôsoby prevencie takých situácií, v ktorých by lokálni aktéri (z jednej alebo oboch strán konfliktu) využívali angažovanosť EÚ za účelom legimitizácie eskalácie konfliktu. S ohľadom na konštruktívny vplyv, kde sa jasne profiluje dlhodobá socializácia a internalizácia európskych noriem v konfliktných regiónoch, musí EÚ zabrániť situáciám, v ktorých sa jej externé hranice stávajú subjektom prísneho externého hraničného režimu, čo so sebou nesie riziko prehĺbenia konfliktu namiesto podnecovania kooperácie.

Záver

Prostredníctvom zmienených prípadových štúdií medzinárodný projekt preukázal (paradoxný) fakt, že hoci integrácia má silnejší efekt ako asociácia, nie vždy je tento efekt pozitívneho charakteru. Proces európskej integrácie môže byť aj antagonistický – t. j. môže byť „iniciátorom“ konfliktu, resp. konflikt reprodukovať alebo zintenzívniť, ak sa jedna z konfliktných strán stane vzhľadom na svoje hodnotové profilácie a obhajobu identít exkluzívnou (vyčle-

nenou) v integračnom procese, a ak pravidlá vzájomnej súťaže medzi štátmi či ich konkrétne záujmy posilňujú konfliktné identity alebo vedú k politike tzv. tvrdých hraníc. Zmienené prípadové štúdie potvrdzujú, že jednou z najsilnejších transformačných síl EÚ v krátkodobom časovom horizonte je jej donucovací vplyv v otázke vyhovenia kandidatúry o členstvo, ktorá je každopádne závislá na dôveryhodnosti ponuky o členstvo. Vo všetkých zmienených prípadových štúdiách konfliktov bol dopad EÚ podmienený udalosťami mimo kontroly EÚ a bol závislý na tom, akým spôsobom bola integrácia a asociácia využitá lokálnymi aktérmi. Z tohto dôvodu neexistuje ani žiadny priamy príčinný efekt integračného a asociačného procesu na transformáciu konfliktu o hranice, nakoľko takýto efekt je sprostredkovaný lokálnymi udalosťami a aktérmi. Vzhľadom na to, že neexistuje automatický preklad angažovanosti EÚ do mierovej transformácie, miera úspechu jednotlivých politík EÚ by tak nemala byť dosiahnutím riešenia konfliktu ako takého, ale predovšetkým umožnením vytvorenia štruktúry, ktorá podporí mierovú transformáciu akonáhle sa otvorí „okno príležitosti“.

Z jednotlivých, širšie koncipovaných odporúčaní projektovej analýzy vystupujú do popredia tri kľúčové závery:

1) EÚ musí zabrániť situáciám, aby sa jej nové externé hranice stali líniami vytvárania rozdielov. Tieto hranice by mali byť otvorené k prechodu z oboch strán, najmä v samotnom hraničnom priestore.

2) Výhody asociácie musia byť definovane jasnejšie, aby predložili asociáciu ako lákavú možnosť pre tretie krajiny a zlepšili väzby medzi EÚ a týmito regiónmi.

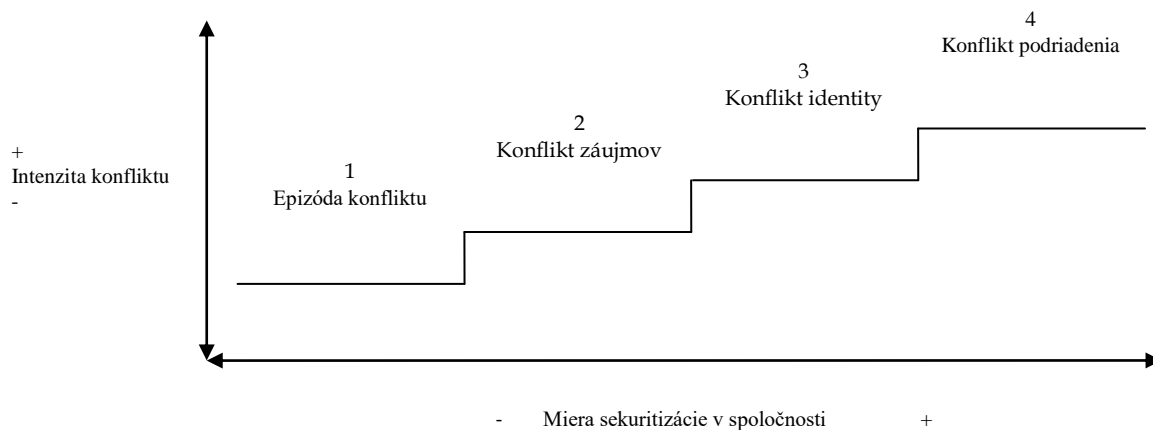
3) EÚ musí zaistiť, aby sa z jej nástrojov zahraničnej politiky nevytratila samotná podstata občianskej moci.

Literatúra:

- BARNETT, M. – DUVALL, R.: Power in International Politics. International Organization. Vol. 59, No. 1 (2005), s. 39 – 75.
- BUZAN, B. et al.: Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO: Lynne Rienner 1998.
- BUZAN, B. – WÆVER, O.: Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press 2003.
- DIEZ, T. – PACE, M. – RUMELILI, B. – VIKTOROVA, J.: Final Report (2003 – 2005). Birmingham: University of Birmingham, Department of Political Science and International Studies 2006.
- DIEZ, T. – STETTER, S. – ALBERT, M.: The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of Integration. International Organization. Vol. 60, Issue 3 (2006) s. 563 – 593.
- DIEZ, T. – STETTER, S. – ALBERT, M.: The European Union and the Transformation of Border Conflicts: Theorising the Impact of Integration and Association. (Working Paper). Birmingham: Department of Political Science and International Studies, University of Birmingham 2004. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/228916464_The_European_Union_and_the_Transformation_of_Border_Conflicts_theorising_the_impact_of_integration_and_association> [1/11/2016].
- FIALA, P. – PITROVÁ, M. (eds.): Rozšiřování ES/EU. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav 2002.
- IŠTOK, R. – KOZÁROVÁ, I. et. al.: Geokonfliktológia: Teoretické aspekty a empirická aplikácia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2015.
- KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. 4. vyd. Praha: Ekopress 2014.
- LEONARD, M.: Europe's transformative power. Centre for European Reform. Dostupné na internete: <<https://www.cer.org.uk/publications/archive/bulletin-article/2005/europes-transformative-power>> [1/11/2016].
- TIERSKY, R.: Introduction. Europe and the Geopolitical Order. In: TIERSKY, R. – VAN OUDENAREN, J. (eds.): European Foreign Policies: Does Europe Still Matter? Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2010, s. 1 – 13.

TOCCI, N.: The EU and Conflict Resolution: Promoting peace in the backyard. London: Routledge 2007.

Príloha č. 1: Štádiá konfliktu

Príloha č. 2: Možnosti vplyvu európskej integrácie na konflikty o hranice

		Postup Európskej únie	
		Riadený aktérom	Integračný proces
Cieľ vplyvu	politika	1) <i>donucovací vplyv</i>	2) <i>aktivizačný vplyv</i>
	spoločnosť	3) <i>spojovací vplyv</i>	4) <i>konštruktívny vplyv</i>

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy KEGA 054PU-4/2016 „Výskum hraníc a cezhraničná spolupráca: rozšírenie ponuky vysokoškolského vzdelávania v politických vedách“.